

*Лошицький М. В.,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

*Будник А. С.,
ад'юнкту кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

УКРАЇНСЬКИЙ ФЕНОМЕН ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ШЛЯХОМ ВІДМИВАННЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Анотація. У статті проаналізовано та досліджено основні особливості вітчизняної економіки у сфері легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, виявлено причини низької ефективності сучасних методів боротьби та надано рекомендації щодо протидії легалізації та фінансування тероризму.

Ключові слова: легалізація доходів, доходи, одержані злочинним шляхом, фінансовий моніторинг, корупція, банківський контроль, стандарти FATF.

Постановка проблеми. З урахуванням проведення на Сході України антитерористичної операції важливого значення набуває правильна організація діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, спрямована на виявлення порушень чинного законодавства під час переміщення фінансових потоків. Їхня роль полягає в розширенні можливостей національної економіки за рахунок капіталів, відтік яких за кордон (завдяки здійсненню фінансового моніторингу) буде припинений, та в збільшенні, таким чином, обсягів податкових надходжень, оскільки основною метою фінансового моніторингу залишається протидія відмиванню (легалізації) коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення.

Значну увагу проблемі протидії «відмивання» грошей в Україні, отриманих протизаконним шляхом, у своїх дослідженнях приділяють вчені-економісти, криміналісти та фахівці з питань тінізації економіки: О. Балануца, Е. Дмитренко, С. Побережний, Б. Сюркало, О. Барановський, К. Котке, А. Базилюк, В. Васенко, О. Челядіна, В. Краснов, С. Гуржій, О. Копиленко, Я. Янушевич, Т. Кубах та ін. Проте в них коло аналізованих питань обмежується або роллю первинного фінансового моніторингу в організації протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, у банківській сфері, або мінімізацією латентності злочинів. Тобто, на сьогодні немає наукових публікацій про роль фінансового моніторингу в системі державного фінансового контролю.

Мета статті – проаналізувати та дослідити основні особливості вітчизняної економіки у сфері легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, виявити причини низької ефективності сучасних методів боротьби та надати рекомендації щодо протидії легалізації та фінансуванню тероризму.

Виклад основного матеріалу. В українському законодавстві визнано, що до легалізації («відмивання») доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані з коштами (власністю), одержаними внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів (власності) (Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»).

Основною метою легалізації злочинних доходів є перетворення готівкових коштів у безготівкову форму, надаючи їм вигляд отриманих із законних джерел. Як правило, для того, щоб надати операціям законного вигляду при легалізації доходів, виплачуються податки згідно з чинним законодавством тієї країни, в якій проходять вищезазначені операції.

Аналіз оперативної інформації та матеріалів слідчої практики в Україні дозволяє виділити чотири основні групи способів легалізації злочинних прибутків організованими групами, злочинними організаціями. **Перша група** об'єднує способи легалізації рухомого майна, здобутого злочинним шляхом; **друга** – нерухомого майна, одержаного в результаті злочинної діяльності або участі у ній; **третья** – документів, що виконують роль грошового еквівалента і набуті злочинним шляхом; **четверта** – способи легалізації правових документів, які підтверджують право володіння рухомим або нерухомим (одночасно рухомим і нерухомим) майном, чи його частиною, здобутих внаслідок злочинної діяльності, або участі у ній. Ефективність і небезпечність того чи іншого способу залежить від ретельно продуманих і заздалегідь запланованих організатором (керівником) групи, злочинної організації системи дій, прийомів, операцій та методів впливу на суб'єктів підприємницької діяльності, службових осіб банківських, фінансово-кредитних установ, державних службовців владно-управлінських органів. Зокрема, це можуть бути: позастатутні, фіктивні, протиправні дії суб'єктів підприємницької, зовнішньоекономічної та іншої господарської діяльності; операції банківських, кредитно-фінансових установ. Організатори злочинного бізнесу наперед планують і використовують методи впливу на службових осіб банківських, фінансово-кредитних установ, владно-управлінських органів, суб'єктів підприємницької діяльності (незалежно від форм власності). Це – хабар; прямий підкуп (не окремої послуги, а державного службовця, тобто його благонадійності для постійної підтримки; погрози, шантаж, вимагання та інші примусові (фізичні і психічні) методи щодо фізичних і юридичних осіб.

Грошові кошти, інше рухоме і нерухоме майно організовані злочинні утворення легалізують, застосовуючи такі фінансові, фінансово-господарські операції:

1) з використанням фірм-посередників, кореспондентських рахунків, через систему взаєморозрахунків, зустрічних платежів, інших розрахункових зобов'язань, клірингових розрахунків;

2) із застосуванням багатосторонніх розрахунків і платежів із великою кількістю учасників таких операцій, територіальне віддалених один від одного;

3) через оформлення фальшивих рахунків у банківських установах, ведення подвійної бухгалтерії суб'єктом підприємницької діяльності, банківської установи;

4) шляхом переміщення «проконвертованих» грошових коштів за кордон через банківські рахунки «лжефірм», суб'єктів господарської діяльності; спеціально створених для їх легалізації конвертаційних центрів. При деяких комерційних банках створюються конвертаційні центри, які за допомогою заздалегідь розробленого ними злочинного механізму спеціалізуються на перетворенні безготівкових грошових коштів суб'єктів підприємницької діяльності (незалежно від форм власності) у готівку, з її подальшою конвертацією в іноземну валюту та перерахуванням на банківські рахунки іноземних держав;

5) шляхом проведення фінансово-господарських операцій з використанням фіктивних фірм;

6) із застосуванням нових технологій у банківській сфері, зокрема, системи «кіберплатежів». Вона складається з пластикової картки з мікросхемою, у якій зашифрована вказана сума клієнта; електронної банківської програми, де міститься інформація про грошові вклади клієнта. Остання може передаватися за допомогою Інтернету на персональний комп'ютер клієнта;

7) тимчасове розміщення грошових коштів на банківських рахунках суб'єктів підприємницької діяльності;

8) розміщення вказаних грошових коштів дрібними вкладками на депозитних рахунках;

9) штучне роздроблення фінансової, фінансово-господарської операції значних або великих розмірів на декілька дрібних (як правило, фіктивних) тощо.

Низькі податки та послаблений фінансовий контроль завжди приваблював капітали злочинців, а офшорні території розвивалися швидкими темпами, перетворюючись у надприбутки офшорів – недоотримані прибутки інших держав. Відтак, країни, що не приділяють достатньої уваги боротьбі з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, можуть мати певні економічні санкції з боку інших країн. Найбільш авторитетним є список міжнародної організації боротьби з відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом – **FATF (Financial Action Task Force)**, він має назву «чорний список», і до нього потрапляють країни, що не приділяють значної уваги питанням боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, але мають достатньо розвинену банківську систему.

Україна вже встигла побувати в «чорному списку» країн FATF, тобто в списку небезпечних, з точки зору відмивання грошей, країн. Більше того, рейтинг прозорості економіки ніколи не наближався до високорозвинених країн, а останнім часом він ще й зменшується.

Основна причина такого збігу обставин полягає у високому рівні корупції. За даними всесвітньої організації Transparency International у 2014 році Україна за рівнем прозорості економіки посіла 74 сходинку. Фактично весь процес легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, завершується на стадії одержання коштів, набутих злочинним шляхом, тобто здійсненням предикативного злочину. Або ж весь процес одержання таких коштів полягає в тому, щоб отримати готівку, обов'язковою умовою при цьому є ухилення від сплати податків, що суперечить принципу відмивання доходів, коли готівкові кошти мають бути переведені в безготівкову форму, а податковий тягар при цьому повністю сплачений до бюджету тієї країни, в якій відбувся процес легалізації.

Парадоксальність відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні полягає в тому, що операції комерційних фірм, які відносять до легалізації доходів, є збитковими для держави, оскільки за своєю суттю не є операціями з відмивання доходів, а є операціями з ухилення від сплати податків, незаконного відшкодування коштів з бюджету, незаконного отримання дотацій тощо.

Також до поширених операцій в Україні слід віднести конвертаційні центри, що за своєю суттю створюються задля переведення безготівкових грошей в готівкову форму. Основними факторами популярності готівкових грошей є:

- висока ліквідність;
- відсутність контролю за фізичним переміщенням;
- можливість ефективного приховування слідів походження доходів, отриманих із незаконних джерел, та осіб, що отримали незаконні доходи.

Наряду з популярністю готівкових форм грошей активно до таких розрахунків залучаються фізичні особи. Це можуть бути втрачені ідентифікаційні документи або ж незначна винагорода для власника таких документів.

За результатами аналізу нових Стандартів FATF було підготовлено інформацію щодо пріоритетних напрямків розробки змін до національного законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, яка схвалена Радою з питань дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму та Громадською радою при Державній службі фінансового моніторингу України.

Відстеження (моніторинг) фінансових операцій здійснюється згідно з Порядком, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 02.04.2012 № 423 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 23.04.2012 за № 601/20914), який визначає процедуру надання суб'єктом первинного фінансового моніторингу, крім спеціально визначеного, на запит Державної служби фінансового моніторингу України інформації щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій клієнта, операції якого стали об'єктом фінансового моніторингу, а також форму, зміст та спосіб відправлення запиту про надання інформації щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій та отримання інформації на такий запит.

Держфінмоніторингом протягом 2014 року підготовлено 774 узагальнених та додаткових узагальнених матеріалів (з них 476 узагальнених та 298 додаткових узагальнених матеріалів), які направлено до:

1. Генеральної прокуратури України – 88 узагальнених матеріалів та 187 додаткових узагальнених матеріалів.
2. Міністерства внутрішніх справ України – 180 узагальнених матеріалів та 55 додаткових узагальнених матеріалів.
3. Державної фіскальної служби України – 102 узагальнені матеріали та 40 додаткових узагальнених матеріалів.
4. Служби безпеки України – 106 узагальнених матеріалів та 16 додаткових узагальнених матеріалів.

У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані:

- з легалізацією коштів, становить 267,4 млрд. грн.;
- з учиненням іншого злочину, визначеного КК України, становить 52,6 млрд. гривень.

Держфінмоніторингом продовжується активна робота стосовно розслідування фактів відмивання коштів, одержаних від корупційних діянь, розкрадання та привласнення державних коштів та майна колишнім Президентом України В.Ф. Януковичем, його близькими, посадовцями колишнього Уряду країни та пов'язаними з ними особами, а також щодо осіб, причетних до організації умисного масового вбивства людей та сепаратистської діяльності на території України.

За результатами вжитих заходів Держфінмоніторингом виявлено 538 рахунків 93 фізичних та 81 рахунок 32 юридичних осіб, що пов'язані із вищезазначеними фізичними особами, та заблоковано кошти на суму 1,73 млрд. грн., 194,3 млн. дол.

США, 18,1 млн. євро та 21,7 млн. рос. рублів, дорогоцінних металів (золота та срібла) вартістю 3 млн. грн., а також цінні папери вартістю 2,6 млрд. грн. та 1 млрд. дол. США.

Фінансовою розвідкою України підготовлено та направлено до правоохоронних органів 268 матеріалів (72 узагальнених та 196 додаткових узагальнених матеріалів) стосовно фінансових операцій, проведених за участю колишнього Президента України В.Ф. Януковича, його близькими та посадовцями колишнього Уряду, органів влади, місцевого самоврядування.

Загальна сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, за цими матеріалами становить 147,8 млрд. грн., а сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з учиненням інших злочинів, становить 11,1 млрд. гривень. У рамках фінансових розслідувань виявлено фінансові операції 44 компаній-нерезидентів, зареєстрованих на Кіпрі, Панамі, Великобританії, Белізі, Сейшелах, Австрії, пов'язані з В.Ф. Януковичем та його найближчим оточенням.

Вказаними компаніями-нерезидентами протягом 2010–2013 років через рахунки, відкриті у банках Латвії, здійснено переказ коштів на рахунки, відкриті в українських банках, у розмірі 1,37 млрд. дол. США, значну частину з яких було використано для придбання державних облігацій (ОВДП). Держфінмоніторингом заблоковано кошти на рахунках вищезазначених компаній-нерезидентів на території України у сумі 1,37 млрд. дол. США, на які ухвалами Печерського районного суду м. Києва накладено арешт. Крім того, в результаті тісної співпраці Держфінмоніторингу з Підрозділом фінансової розвідки Латвії на рахунках 23 компаній-нерезидентів було заблоковано 49,51 млн. дол. США. Сума заблокованих коштів на рахунках 44 компаній-нерезидентів, підконтрольних «сім'ї Януковича», склала – 1,42 млрд. дол. США, у тому числі на території України 1,37 млрд. дол. США, за кордоном – 49,51 млн. дол. США.

За результатами вжитих заходів загальна сума виявлених та заблокованих Держфінмоніторингом коштів в еквіваленті складає 1,49 млрд. дол. США.

Особливо активна співпраця здійснюється з представниками підрозділу фінансової розвідки та державними органами США. Так, починаючи з березня 2014 року, відбулись зустрічі із представниками Посольства США в Україні, Департаменту юстиції США, Державного казначейства США та Федерального бюро розслідувань США, Управління контролю за іноземними активами (OFAC).

Крім того, 17 жовтня 2014 року у м. Цюріх, Швейцарська Конфедерація, відбулась робоча зустріч підрозділів фінансових розвідок щодо розслідування справ із повернення активів колишніх високопосадовців за участю фахівців фінансової розвідки України.

Зустріч стала наступним важливим кроком для України після конференції «Український форум із питань повернення активів», який відбувся в м. Лондон, Великобританія, у період з 29 по 30 квітня 2014 року. За результатами зустрічі було ініційовано опрацювання та погодження документа щодо співробітництва в рамках проведення спільного розслідування і замороження злочинних активів, а також заплановано відповідні двосторонні практичні заходи. Одним із напрямків, на яких акцентує свою діяльність Державна служба фінансового моніторингу України, є визначення і блокування доходів стосовно діяльності осіб, які фінансують тероризм, та осіб, які публічно закликають до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, або зміни меж території або державного кордону України. Держфінмоніторингом підготовлено та направлено до

правоохоронних органів 73 матеріали (з них 55 узагальнених та 18 додаткових узагальнених матеріалів).

За результатами вжитих заходів Держфінмоніторингом спільно з Службою безпеки України виявлено та заблоковано кошти на загальну суму 2,05 млрд. гривень.

Наведена статистика свідчить про те, що в Україні дещо пошавилася робота із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Уряд країни разом із Національним банком України розробив та затвердив план заходів на 2014 рік у даному напрямку.

Крім того, Transparency International Україна розробила стратегічні пріоритети на 2014–2016 роки. Transparency International Україна (далі – ТІ Україна) є неурядовою антикорупційною організацією, що спеціалізується на питаннях доброчесності публічної служби, прозорості публічних фінансів та впровадженні інструментів громадського контролю. На сьогодні, ТІ Україна є чи не єдиною неурядовою організацією України, що здатна забезпечити весь цикл вироблення публічної політики у сфері антикорупції – від окреслення ідеї реформи, її формулювання в законодавчих актах, до ухвалення необхідного рішення на рівні органів влади та імплементації рішення з наступною оцінкою його впливу.

Проаналізувавши масштаби та тенденції відмивання «брудних грошей» в Україні, ми дійшли висновку, що головними детермінантами, що сприяють зростанню масштабів «відмивання» «брудних» грошей, є глобалізація економіки та її лібералізація, впровадження новітніх технологій у банківську систему. Не залишаються осторонь корупція та тінізація економіки.

Таким чином, аналіз стану запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму дозволяє, з одного боку, вказати на позитивні тенденції щодо покращення роботи у даному напрямі, з іншого – виявити слабкі місця у системі запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, зокрема: відсутність налагодженого міжвідомчого співробітництва між Державною службою фінансового моніторингу та правоохоронними органами, оскільки значна частина проведеної роботи (70%) залишається незадіяною у кримінальних справах. Зближення вимог до складання узагальнених матеріалів Державною службою фінансового моніторингу з вимогами відкриття матеріалів кримінального провадження правоохоронними органами дозволило б зробити їх співробітництво більш продуктивним.

Все це викликає структурні деформації і диспропорції у суспільно-економічному розвитку, ускладнює стабільний розвиток економіки країни. Також економічна злочинність загрожуює широкому спектру бізнес-процесів, у тому числі: продажу, маркетингу, торгам на аукціонах, заробітній платі, операціям з поставками, податковому законодавству, розвитку ІТ.

Хоч проблема протидії відмиванню «брудних грошей» в Україні ще недостатньо досліджена, але вже існує ряд кроків, що були зроблені та затверджені законодавчо.

На даному етапі пріоритетним для України є створення відповідних національних нормативно-правових актів, якими потрібно керуватися при боротьбі з корупцією та відмиванням прибутків, здобутих нелегальним шляхом. Для України (як і для кожної країни світу) майже щорічно міжнародною організацією FAFT розробляються індивідуальні рекомендації, які допоможуть звузити масштаби «відмивання» нелегальних доходів. До цього списку також потрібно віднести встановлення міжнародних стандартів у банківській діяльності (впровадження певних правил з обміну іноземної валюти, удосконалення

електронного архіву міжнародних грошових переказів, встановлення міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та механізмів контролю за їх дотриманням).

Тому боротьба з «брудними» грошима повинна здійснюватись на законодавчому та політичному рівнях держави. І лише тоді, коли будуть удосконалені всі механізми, що функціонують у цих сферах, можливо, вдасться розірвати ланцюг економічної злочинності та забезпечити сталий розвиток економіки країни.

Література:

1. The Transparency International Corruption Perceptions Index [The electronic resource] / Transparency International. – Conditions of access: <http://www.transparency.org/>.
2. Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму [Електронний ресурс].
3. Про здійснення державних закупівель [Електронний ресурс]: Закон України від 01.06.2010 р. № 2289-VI.
4. Васенко В.К., Челядіна О.С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) незаконно отриманих грошей [Електронний ресурс]: науковий журнал «Безпека і право». – Харків, 2012.
5. Барановський О.І. «Відмивання» грошей: сутність та шляхи запобігання. [Текст] / О.І. Барановський. – Х.: Вид-во «Форт», 2003. – 472 с. – с. 44.
6. В.Г. Краснов. Економічний зміст «брудних» грошей та проблеми їх кваліфікації [Електронний ресурс]: наукова стаття. – Харків, 2010.
7. Запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму: міжнародний досвід [Електронний ресурс].
8. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму».
9. Хомутенко Л.І. Протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на міжнародному рівні [Електронний ресурс]: Проблеми

і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми, 2010.

10. Л.І. Аркуша. Інформаційні технології та легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса, 2007. – С. 26–30.

Лошицкий М. В., Будник А. С. Украинский феномен процесса получения неправомерной выгоды путем отмыывания денежных средств и финансирования терроризма

Аннотация. В статье были проанализированы и исследованы основные особенности отечественной экономики в сфере легализации средств, полученных преступным путем, выявлены причины низкой эффективности современных методов борьбы и даны рекомендации по противодействию легализации и финансированию терроризма.

Ключевые слова: легализация доходов, доходы, полученные преступным путем, финансовый мониторинг, коррупция, банковский контроль, стандарты FATF.

Loshytskyi M., Budnyk A. Ukrainian phenomenon of process of obtaining illegitimate benefits through money laundering and terrorist financing

Summary. This paper analyzed and researched the main features of the national economy in legalization of proceeds from crime, found reasons for low efficiency of modern methods of struggle and provided recommendations on combating legalization and terrorist financing.

Key words: legalization of proceeds, proceeds from crime, financial monitoring, corruption, banking supervision, standards of FATF.